

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
ערך והפיק: אהוד גונן

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

HMS

המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית
Maritime Policy & Strategy Research Center

יחסי רוסיה-טורקיה, היבטים ימיים

עידו גלעד וטים ג'נקינס

הקדמה

בשנים האחרונות פיתחה טורקיה מגוון תוכניות שאפתניות בתחומי הצבא, האנרגיה והכלכלה במטרה להחיות את כוחה ההיסטורי, ולהרחיב את מעמדה הגאואסטרטגי באזור המזרח התיכון, צפון אפריקה ומעבר להם. מתוך תמיכה בסדר יום 'עות'מאני חדש' זה, טורקיה פועלת לקידום מואץ של יכולותיה הימיות בזירה הימית במסגרת דוקטרינת 'מאווי וטאן' (Mavi Vatan – בטורקית) או 'המולדת הכחולה' שאותה אימץ הנשיא ארדואן זכחה ליישום אסרטיבי לעיתים אף אגרסיבי מצידו. דוקטרינה זו ניכרת בהדגשת פיתוח הממד הימי הלאומי, בהגדלת נכסיה הימיים, שאיפות להקרנת הכוח בימים הסמוכים וגם המרוחקים, עם הדגשת חיזוק ובניית עוצמתו של הצי הטורקי. כמו הועלה הצורך במיצוי מקורות אנרגטיים בימים הסמוכים למדינה, בין היתר באמצעות שלוש אוניות מחקר שברשות הטורקים: בין בים השחור – מצפון, שם דווח לאחרונה על גילוי מאגר אנרגיה פוסילית, בעוד בים התיכון – מדרום מתמדה טורקיה בעריכת סקרי חיפוש, לרבות במרחבי המים הכלכליים מסביב לאי הקפריסאי, בלבנון ובתחומי מדינות שכנות נוספות. מהלכים אלו ואחרים מצד טורקיה הביאו בשנים האחרונות להרחבת מוקדי הסכסוך במזרח הים התיכון.

התלות (עדיין קיימת) של טורקיה ביבוא מוצרי אנרגיה מספקיות בחו"ל, הביא לצורך באבטחת ההספקה ותובלתה הימית, היוותה בסיס לדאגה מצד ארדואן להשיג אחיזה במוקדי חו"ל כמו בלוב, קטר שבמפרץ הפרסי, או בדרך אליה בסודאן ואף בג'יבוטי. לממד האנרגטי נוספו מניעים נוספים במסגרת המאמץ להפוך את טורקיה לבעלת מעמד של מעצמה אזורית וימית.

הפעילות הימית הטורקית משליכה גם על ממשק יחסיה עם שכנתה המשמעותית מצפון – רוסיה. לאורך ההיסטוריה רוסיה היוותה יריבה מסורתית ובת תחרות לאימפריה העות'מאנית במרחבי הימים, ומאז ימי הצאר פטר הגדול באופן מיוחד. רצף היחסים בין שתי המדינות נע בין שיתוף פעולה לתחרות ואף יריבות, והקיף 14 מערכות מלחמה גדולות שמקובל למנות בין רוסיה לטורקיה בין 1568 ועד ל-1918, שלאחר מלחמת העולם הראשונה. רבים מהעימותים הללו נקשרו לים השחור, התקיימו בו או מסביב לו ונקשרו גם לעניין השליטה על נתיבי המים שמובילים לים השחור, ומצריכים שיט תוך מעבר בנקודות המשנק במצרים הטורקיים. גם בתקופה הנוכחית הדינמיקה של יחסי רוסיה-טורקיה הינה מורכבת, ושזורים בה תחומי עניין משותפים לצד נושאי עימות בין שתיהן. הממד הימי

מקיף עניין גאואסטרטגי ימי מצידן, מושתת על שותפותן לים השחור, לחלוקת השליטה בו, ולמעבר בנקודות המשנק – במְצָרִים הטורקיים (הבוספורוס והדרדנלים), להתפרסות בים התיכון, בים האדום ומעבר אליהם, ביחס לממדים כלכליים, אנרגטיים ואף צבאיים.

רקע

התחרות בין טורקיה לרוסיה בזירה הימית מודגשת לאורך 325 השנים, מאז הקמת הצי הרוסי בידי מייסדו – הצאר פטר הגדול (Peter the Great) אשר טען כי "כל שליט שלו רק חיל רגלים הינו בעל יד אחת, אך שליט שברשותו צי הוא בעל שתי ידיים"¹. התפקיד העיקרי של הצי נועד להבטיח לרוסיה גישה לימים הפתוחים דרך נמלי מים חמים. אף שהצי העות'מאני קדום יותר, מתקנים ראשונים לבניית ספינותיו מתוארכים למאה ה־14, הרי שהסולטאנים ביאזיד הראשון (Bayezid I), ובמיוחד ביאזיד השני במאה ה־15 הדגישו את השליטה במְצָרִים והיציאה לים התיכון. פיתוח הצי העות'מאני נמשך במאה ה־16. אולם בשלהי המאה ה־17 הצאר פטר הגדול זיהה בתבוסת האימפריה העות'מאנית בפאתי וינה (בשנת 1683) הזדמנות לרוסיה להרחיב כוחה, ולהשיג גישה לנמלי המים החמים בים השחור. הצאר באופן אישי הוביל את בניית כלי השיט הידועים בשם 'הצי האזובי' (Azov), וכיוון את השימוש בהם לתקיפה רוסית משולבת מהים ומהיבשה של מבצר 'אזוב' העות'מאני בשפך נהר הדון. משהתברר כי עומק המים סביב המבצר רדוד, הוחלט להקים בשנת 1696 את הנמל הראשון לצי הרוסי כ־25 מיל ממערב לשם, במים העמוקים יותר בטאגאנרוג (Taganrog).

השפעת הצי הרוסי התרחבה בשנת 1774 והקיפה את מצרי הבוספורוס והדרדנלים במסגרת הסכם Kuchuk-Kainarji שגובש עם העות'מאנים לאחר שהובסו ונאלצו לוותר על שליטתם הכלכלית והמדינית בים השחור. סיוע הצי הרוסי לסולטאן בהבסת ההתקוממות של מוחמד עלי (Muhammad Ali) שליט מְצָרִים שצבאותיו התפרסו ממצרים ועד לצפון סוריה, הוביל להסכם Hünkâr Iskelesi בשנת 1831 במסגרתו חוייבו העות'מאנים לחסום את המצרים בפני צי שלישי זרים בבואם לתקוף בים השחור. התערבות מדינות אירופה בשנת 1841, גרמה להסרת הסכם זה. ניתן אפוא לראות כי השאיפות ההגמוניות על נתיבי השיט הימיים היו נדבך יסודי במגעים המתמשכים שבין רוסיה לטורקיה. כינון הצי הטורקי המודרני בידי אטאטורק (Mustafa Kemal Atatürk) במאה ה־20, שילב הצטיידות בספינות סובייטיות בתור מחווה מוקדמת של שיתוף פעולה בין ברית המועצות לרפובליקה הטורקית החדשה.

1 ONI. (2015). The Russian Navy A Historic Trasition. Washington: The Office Of Naval Intelligence.

אמנת מונטריי (Montreux Convention) בשנת 1936 השיבה לטורקיה שליטה בנתיבי המעבר הימיים שבין הים השחור לים התיכון, דרך מְצָרֵי הבוספורוס והדרדנלים. האמנה מתייחסת למעבר של כל סוגי כלי השיט, אך משמעותה האסטרטגית הבולטת יותר – ניכרת ביחס למעברן של ספינות צבאיות, ומטענים מסוכנים בימי שלום ובוודאי בעיתות מתיחות ומלחמה. שליטה אינה מזכה את טורקיה ביכולת להטיל דמי מעבר או מס על השימוש במְצָרֵים שכן המעבר כפוף לנורמות הבין-לאומיות הנוגעות לחופש השיט.

בשנים האחרונות התמקדו מדינות מזרח הים התיכון בנפרד ובהרכבים משותפים בניסיונות להביא למיצוי של פוטנציאל החיפוש והפקת אנרגיה ממאגרים המצויים בקרקעית הים (אנרגייה פוסילית). בנוסף נדרש להבטיח את הובלת התפוקות הללו בנתיבי הים, בספינות, או בקווי צנרת. התחרות האסטרטגית על משאבי האנרגיה משלבת לא רק את השחקנים השונים באזור, כי אם גם גורמים בעלי עניין מבחוץ. לנושא מידת השפעה רבה על המשמעות הכלכלית והגאופוליטית של האזור, המוכר גם במינוח 'דיפלומטיית אנרגיה'.

אזור מזרח הים התיכון הוא בעל משקל גאוגרפי משמעותי משום מיקומו בצומת גאואסטרטגי הסמוכה אל לב היבשת האירואסייתית, בין הקווקז לבלקן ולמזרח התיכון. מנקודת ראות היסטורית השפעת המעצמה האזורית הטורקית החלה בעידן האימפריה העות'מאנית וכיבושיה הגאוגרפיים, לצד תפישתה את תפקידה בתור מנהיגת עולם האסלאם הסוני, וזאת עד לעליית אטאטורק וההצהרה על כינון הרפובליקה הטורקית המודרנית בשנת 1923.²

המעצמה הגלובלית של הפדרציה הרוסית (Russian Federation), היורשת של ברית המועצות, מעניקה חשיבות רבה לחגורת טריטוריות הספר של המדינה, אשר מהווה חיץ בפני פוטנציאל איום החדירה מצד גורמים זרים, במיוחד אם אלה נוקטים בקו אלים. מדיניות זאת ניכרת באופן בולט ביחס לרצועת החיץ הדרומית. הכוונה מיוחסת לדרום מערב רוסיה, שהוא אזור שכולל נגישות אסטרטגית לים השחור, וממנו לְמְצָרֵי הבוספורוס והדרדנלים, לים התיכון ומעבר אליו. אזור המהווה חיץ יבשתי וימי בפני גורמים זרים, וחשיבותו לרוסיה משמעותית וניכרת לפיכך בפעילויות שונות שהיא נוקטת באזור. הדבר ניכר בתמרון השליטה והבקרה השנתי שנערך (ספטמבר 2020) בשם 'קווקז 2020', וממדו הימי שילב את הים השחור, הכספי וכנראה גם התיכון.

אירוע נוסף (17–24 נובמבר 2020) התקיים לראשונה בזירת הים השחור במסגרת תמרון 'גשר הידידות 3' שבין הצי הרוסי והצי המצרי, אשר ספינותיו הגיעו לזירה זו לאחר מעבר

² Dewdney, J. (2020). Turkey. Retrieved 2020, from Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/place/Turkey>

במִצְרִים הטורקיים בדרכם צפונה לעבר נמל נובורסיסק (Novorsisk) ובחזרה דרומה למצרים, לאחר מהלכי אימון שונים בין שני הציים, בים השחור. פעילות זו לא שילבה את הצי הטורקי, ברם אפשר לראות בכך ביטוי לשיתוף המתפתח ביניהן ואשר הינו המשך למהלך הרוסי-מצרי המשלב כוחות בחזית הלובית מול טורקיה.

טורקיה מצידה הזכירה בשנים האחרונות לרוסים את שאיפותיה האזוריות באמצעות השליטה שביכולתה להפגין באופן מעשי בצומת המשנק הימי החשובה שנכללת לתפישתה כמים 'פנימיים' טורקיים. תזכורת לדומיננטיות הימית הטורקית במִצְרִים הושמעה בעת ההסלמה בעמדת טורקיה כלפי רוסיה, באירוע הפלת מטוס רוסי, סוחוי 24 מעל גבול טורקיה-סוריה (נובמבר 2015). במסגרת המגעים הדיפלומטיים שננקטו מיד לאחר האירוע, טורקיה מיהרה לאותת לרוסיה על יכולתה להשפיע על הגישה לצוואר הבקבוק האסטרטגי בנקודת המשנק של המצרים עליהם היא חולשת, וזאת במקרה של הסלמה נוספת. למרבה ההפתעה, הקשר ההדדי בין המנהיגים פוטין הרוסי וארדואן הטורקי התהדק כתוצאה ממשבר זה. כך חידשו ארדואן ופוטין את רוח התיאום ששררה ביניהם במשך כל עשור שלטונו הראשון של פוטין, של טרום 'האביב הערבי'.

מבין ביטויי השותפות הדדית ניכרו גם רכש והצטיידות טורקית בנשק רוסי, לרבות במערכות הגנת אוויר מתקדמות S-400, שהוכרזו כפעילות מבצעית בידי כוחות צבא טורקיה בשנת 2019 (Kasapoglu 2020a)³. והצעה רוסית לרכוש יחידות נוספות הועלתה ביוני 2020. רכש זה מצד טורקיה החרף את המתיחות ביחסי טורקיה-ארצות הברית, והאחרונה עיכבה אספקת מטוסי F-35 לטורקיה. הקרע מול המערב חיזק ביתר שאת את העמדה הרוסית, אשר הציעה לטורקיה אפשרות לרכוש גם את מטוס הסוחוי המיוצר על ידה, וזאת בתחליף למטוסי ה-F-35.

יוזמה נוספת מצד הנשיא ארדואן, המדגישה את החשיבות שטורקיה מייחסת לנושאים ימיים, עולה מתוך פרויקט תחבורה ותשתית ענק, המיועד לשכפל את המעבר הנוכחי של המִצְרִים על ידי תעלה מלאכותית שתיכרה במקביל להם. הפרויקט המוכר בשם 'תעלת איסטנבול', נמצא אומנם עדיין בשלבי תכנון, אף שמועד סיומו תוכנן לשנת 2023, במטרה להוות סמל מוביל בחגיגות יובל מאה השנים לייסוד טורקיה המודרנית בידי אטאטורק. ליובל המאה משמעות נוספת, שכן יצוינו באותה שנה גם תום שני עשורים לשלטון ארדואן עצמו. תעלת מי הים המלאכותית בעיר איסטנבול, מתוכננת לאורך של כ-40 ק"מ וברוחב של כ-150 מטרים. הפרויקט צפוי להקטין את הנפח הנוכחי של הספינות העובר

Kasapoglu, C. (2020). Turkey's Growing Military Expeditionary Posture. *Terrorism Monitor*: 3
Jamestown Foundation, 18(10). Retrieved 2020
<https://jamestown.org/program/turkeys-growing-military-expeditionary-posture>

במִצְרִים (כ־40,000 כלי שיט בשנה). נוסף על כך, יוקמו בתעלה המלאכותית החדשה אזורי עגינה, פרויקטי תשתית, כולל מחסנים ומתקני אחסון, וגם מתחמים של בתי מגורים על גדותיה. הפרויקט צפוי לתרום למשרד האוצר הטורקי מהכנסותיו הימיות על ידי היטלים ומיסים שייגבו בעת מעבר כלי השיט, כפי שמתבצע כיום בתעלות סואץ ופנמה, וכמתכוון בפרויקט הרוסי העתידי 'תעלת סואץ הארקטית' (יוזכר כי כיום מנועה טורקיה מגביית היטלי מעבר אלה, מתוקף אמנת מונטריי 1936).⁴ פרויקט דגל יומרני עתידי זה של ארדואן צפוי להדגים את כוחה הימי של טורקיה ואת מעמדה כמדינה מודרנית, וכנדבך בעל חשיבות גבוהה במסגרת דוקטרינת 'המולדת הכחולה' (Kasapoglu 2020b). למהלך שיקפל בחובו משמעויות גאואסטרטגיות שונות ביחס למהלכי השיט מהים השחור ואילו, צפויה השלכה מיוחדת על רוסיה בתור מוטב משמעותי אם לא עיקרי שתלוי בתנועה בנתיבים אלו.

ביסודה, מגמת הפיתוח הימית של טורקיה מושתתת על הייחוד הגאוגרפי של המדינה, שכן עיקר המרחב הטריטוריאלי שלה הינו חצי האי האנטולי. זה מוקף על ידי הים השחור מצפון, ים מרמרה, הים האגאי ממערב והים התיכון בדרום. מעל מחצית האורך הכולל של חופי המדינה (7,200 ק"מ) הם בים התיכון והאגאי. קו החוף הכולל גדול פי 2.5 מאורך גבולותיה היבשתיים (2,816 ק"מ). כ־80% מאוכלוסיית טורקיה מרוכזים לאורך חופיה, והעיר איסטנבול עצמה מכילה כ־20% מכלל אוכלוסיית המדינה, ומחזיקה במעמד העיר הגדולה באירופה (מאז שנת 2005).

הדוקטרינה הימית של טורקיה כפי שמתפתחת בשנים האחרונות שואבת מידה של השראה מתקופת האימפריה העות'מאנית, ומקנה גם חשיבות לפיתוח ולאחיזה בבסיסים ובנמלים קדמיים מחוץ למדינה, ובטריטוריות המרוחקות מגבולות המדינה עצמם. אלה כוללים בים התיכון את לוב, בים האדום הועלה עניין בחידוש האחיזה באי סאוואקין (Sawakin) בקרבת נמל פורט סודאן, וכן בסומליה ובג'יבוטי. כמו כן הוקם בסיס קדמי גם בקטר שבמפרץ הפרסי. בניין הכוח הימי הטורקי מותאם לעמידה ביעדים אלו, ובהתאמה מוכשרות תוך בנייה עצמית טורקית שתי נושאות גייסות (מדגם Anadol, כ־25 אלף טונות). אימוץ דוקטרינת 'המולדת הכחולה' (Mavi Vatan), מיקד עניין טורקי לעבר הימים הפתוחים (Açık Denizlere). יציין עוד שהשאיפה הטורקית לאחוז במרחב הפתוח בפורט סודאן מצויה כיום בתהליך מקביל מצד רוסיה, אשר הודיעה (16 נובמבר 2020) על הסכם שיוביל לאחיזתה במקום, וזאת למשך כ־35 שנה (קרי עד לשנת 2055).

פעילות טורקיה שמעבר לגבולותיה בתקופתנו החלה בתפיסה של צפון האי קפריסין בשנת 1974, מה שהוביל בהמשך להצהרתה, כי החלק הצפוני של האי הנו בפועל שטח טורקי

4 מעבר במִצְרִים טבעיים (כגון הדרדנלים והבוספורוס) כפוף הן לחוק הים והן לאמנות מקומיות, ובאופן כללי מאפשר מעבר חינם בתום לב בעוד שעל מעבר בתעלה מלאכותית ניתן לגבות דמי מעבר.

עצמאי. המהלך יוביל לאחר מכן לתביעה של טורקיה לזכות גם בשימוש במים הכלכליים הנרחבים בים התיכון, בעיקר ממערב ומדרום לאי קפריסין. התוכניות האחרונות של טורקיה במזרח הים התיכון נתונות לחיפוש אנרגייה נרחבים גם מעבר לשטחי קפריסין הצפונית והאי בכללו.⁵ לכך פוטנציאל להעצים את המתיחויות בים התיכון, במיוחד בין טורקיה לקפריסין וליוון אשר רואות במהלכים הטורקיים כפלישה טורקית שמבצעת טורקיה באופן בלתי חוקי אל תוך אזור תיחום המים הכלכליים הבלעדיים שלהן (EEZ).

מאז קביעת האזור הכלכלי הבלעדי (EEZ) של 200 מיל ימי על פי חוק אמנת הים (UNCLOS) בשנת 1982, נוצרה תחרות בין מדינות ברחבי העולם, לרבות בים התיכון המזרחי, וזאת עקב עניין בזכויות, בייצור ובחיפוש משאבי הטבע שהתגלו בעומק הים באזור במרוצת השנים האחרונות. העניין מתגלה מצד ישויות ריבוניות, שחקנים שאינם מדינות כמו תאגידים רב־לאומיים אשר פועלים בשם הבעלים הריבוניים, ומהווים בני תחרות על הזכויות והתמלוגים של חיפוש משאבי נפט, ובעיקר גז טבעי. בנוסף להפקת משאבי האנרגיה, עניין נוסף נתון למיצוי של תעשיות מפתח ימיות אחרות אשר להן חשיבות בתווך הימי, תעבורה ימית, דיג מסחרי, ספורט, תיירות, קיט ונושאים דומים אחרים שגם הם כפופים לתחרות בין השחקנים האזוריים.

מרבית צריכת האנרגיה של טורקיה כיום היא ממקורות אנרגייה פוסיליים, בדגש לשימוש בגז טבעי. מעל 70% מהצריכה סופקה עד כה על ידי ענק האנרגיה הרוסי גזפרום (Gazprom). הגז מסופק באמצעות קווי צנרת 'טורקסטרים' (Turkstream) תת־ימיים שחצו את הים השחור מרוסיה לפני שהגיעו לחופי טורקיה. בנוסף למילוי צרכיה של טורקיה עצמה, סיפק גז זה גם תמלוגים באמצעות מיסוי על העברת אנרגיה זו דרך טורקיה לצרכנים נוספים, רובם במערב אירופה, אך גם מדינות מזרח אירופה אחרות, כמו בולגריה.

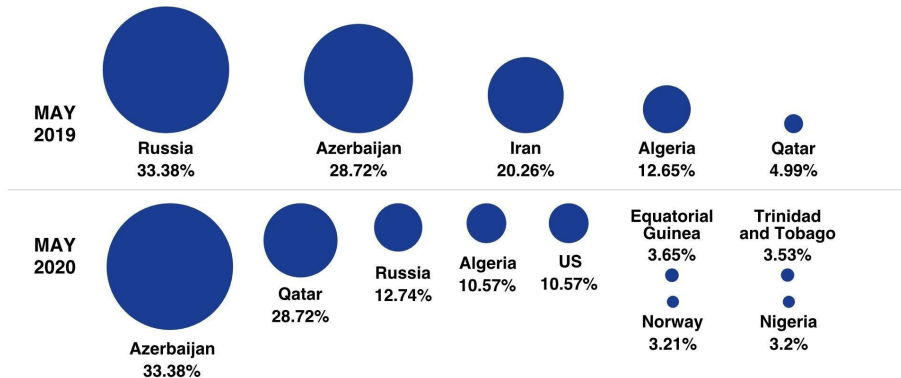
טורקיה מנסה לגוון בפועל את ספקי האנרגיה שלה, ואזרבייג'ן עלתה אף על רוסיה באספקת גז טבעי בשנת 2020. הנתונים מראים ירידה של עד 72% מרוסיה,⁶ ובכך הם מתקרבים לאלו של ארצות הברית במונחים של אספקת גז לטורקיה⁷ (איור 1). אולם בגלל

Kokkinidis, T. (2020). Turkey Plans New Drilling Off Cyprus, Fueling Mediterranean Tensions. 5 Retrieved 2020, from Greek Reporter, <https://greece.greekreporter.com/2020/07/15/turkey-plans-new-drillings-off-cyprus-fueling-mediterranean-tensions>

Mammadov, R. (2020). Turkey Makes Strides in Diversifying its Natural Gas Imports. 6 Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor, 17(97). Retrieved from <https://jamestown.org/program/turkey-makes-strides-in-diversifying-its-natural-gas-imports>

Daily Sabah. (2020). Turkey's Purchase of Russian Gas Drops by 62% Year-on-Year. Retrieved 2020, from Daily Sabah: <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkeys-purchase-of-russian-gas-drops-by-62-year-on-year>

סעיף 'קח או שלם' בחוזה של גזפרום, החברות הטורקיות נחשבות כבעלות חוב משמעותי לחברה הרוסית. הדבר מקנה נקודת מינוף לטובת של רוסיה.

איור 1: טורקיה מגוונת את מקורות יבוא הגז שלה

דוגמה נוספת לשאיפת טורקיה לגוון את מקורות האנרגיה שלה ולהפחית בתלות בדלקי הנפט והגז ניכרת גם בבנייתו של הכור הגרעיני האזרחי הראשון של טורקיה משנת 2018 ב-Akkuyu, הממוקם במפרץ מרסין (Mersin) בים התיכון. פרויקט זה מתבצע על ידי חברת רוסאטום (Rosatom) בבעלות רוסיה. לפי התוכנית, הפרויקט אמור להסתיים בשנת 2023. נוסף לכך, טורקיה מתכננת הקמת כורים חדשים שיוקמו בנוסף ברחבי המדינה.⁸

מכלל אפיקי אספקת האנרגיה הפוטנציאליים שנשקלו, טורקיה מקדישה עדיפות להתבססות על מיצוי משאבי הטבע העצמיים שלה. כך דווח (אוגוסט 2020) על איתור מאגר של גז בים השחור, אך חיפוש מקורות אנרגיה בים התיכון המזרחי טרם התמצה והדבר מהווה עדיין, מבחינת נקודת הראות של אנקרה, פעילות צפויה שטורקיה זוקפת לתחום זכויותיה. זאת למרות שחלק מפעולותיה נתפשות כאגרסיביות, ואף בלתי חוקיות בעיני המדינות השכנות. האחיזה הטורקית בבסיסים המרוחקים נועדה לדאוג לצורכי האנרגיה שלה אך לא פחות לשם הקרנת עוצמתה בתור מעצמה אזורית.

למפגן הקרנת כוחה האזורי של טורקיה יש מספר מניעים. אחד היסודיים שבהם ניכר בשאיפה להציב את סדר היום הנאורעות'מאני של ארדואן השואף מבחינה אידאולוגית ודתית לראות בטורקיה כמנהיגת העולם המוסלמי. בנוסף אנקרה מודעת לכך ששאיפותיה לחברות באיחוד האירופי לא יתגשמו, בעוד האיחוד וברית נאט"ו בהיחלשות. טורקיה סבורה

8 WNA. (2020). Nuclear Power in Turkey. Retrieved 2020, from World Nuclear Association. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>

כי נסיגת ארצות הברית והמערב מהזירה הסורית ומהמזרח התיכון תזכה אותה במידה מידה רבה יותר סלחנות, זאת גם לנוכח פעולותיה הצבאיות, שאיפות ההתרחבות מצידה גם אם הן מעידות על מידה של אגרסיביות, לצד תמיכתה בזרמים אסלאמיים רדיקליים בדגש לאחים המוסלמים המזוהים עימה.

שילוב ממד נוסף מטעמה של טורקיה בעיקר שימוש בשליחים (proxy) אסלאמיים, מקרין לגבי רגישות מיקומה, במיוחד לנוכח השתלבות השלוחים הללו בגלי הפליטים שמרוכזים בשטחה ומשמשים אמצעי של איום ב'נשק' ההגירה, רובה דרך הים, כנגד המערב. השימוש בלחץ הפליטים בכלל והשלוחים בפרט, מגבירים את המתיחות, ומשפיעים לרעה על יחסיה עם בנות בריתה המערביות. רוסיה עשויה לנצל את המתיחות שבין טורקיה ונאט"ו, בעוד שקיימת מתיחות מצד טורקיה גם כלפי מוסקוהו.

תחרות במערכת יחסי רוסיה-טורקיה

מערכת היחסים רבת־הפנים בין רוסיה לטורקיה זכתה אפוא לתקופות של שיתוף פעולה אך גם עוינות ביניהן. דינמיקה מורכבת זו נמשכה מימי הצארים, לאורך המאה ה־20 ועידן המלחמה הקרה, ולאחר קריסת ברית המועצות ועד ימינו, שלאחר הקמת הפדרציה הרוסית.

ביום השחור טורקיה שומרת על יתרון צבאי יחסי בכלל הפלטפורמות הימיות עם 69 ספינות שטח ו־14 צוללות,⁹ ושואפת לחזק את מאגר הטילים נגד ספינות שברשותה על ידי ייצור טיל ים־ים מתקדם מתוצרתה 'Atmaca'. ארדואן פועל גם להמשיך לבנות את יכולות הצי הטורקי על פי מדיניות 'המולדת הכחולה' (Mavi Vatan) ומעבר לפלטפורמות להביא גם לפיתוח נשק. נוסף לטיל Atmaca, טורקיה מתגברת את יכולות הקרנת כוחה הימי במערכות חדשות המתוכננות לשאת מגוון כלי נשק, כולל פלטפורמות מאוישות ולא־מאוישות.¹⁰

בהשוואה, בזירת הים השחור רוסיה משמרת כיום את יתרונה היחסי באמצעות יכולות אוויריות, במערכות חופיות, בשימוש במערכות הטילים שלה, לרבות בסדרת טילי הים מסוג 'קליבר' (Kalibr). לאלה מצטרפות יכולותיה הלא־קינטיות, הכולל מודיעין, וממדי ביטחון ממד המידע (אפוסטרף), שמשמעותו שילוב סייבר, לחימת תודעה וכיוצא בכך בתור מכפיל

9 Goguadze, G., and Tskhakaia, G. (2019). Black Sea Security: Vision and Ideas. Black Sea Security, 4(36). Retrieved 2020, from <https://geostrategy.org.ua/en/black-sea-security/chornomorska-bezpeka-no-4-36-2019/844>

10 לסקירה רחבה של בניית הכוח בצי הטורקי נא ראו הפרק שלמה גואטה, 'הצי הטורקי – בניין הכוח והפעלתו בעידן הנוכחי'.

כוח עבודה. המכלול משתלב ביצירת דוקטרינת מניעה משמעותית, המוכרת כ'מניעת גישה' (A2/AD).¹¹ בדומה לטורקים, גם רוסיה מרחיבה את מבנה כוחה הימי בים השחור, כולל 20 ספינות קרב חדשות, 6 פריגטות, 3 צוללות, וכמו כן ספינות טילים חדשות.¹² פוטין עצמו השתתף בטקס בחצי האי קרים לבניית שתי נחתות אמפיביות חדשות, עובדה המדגימה את החשיבות שרוסיה רואה בהרחבת כוח זה. מגמה זאת משתקפת גם בזירת הים התיכון באמצעות הבסיסים בטרטוס, לטקיה (א-לאד'קה), לוב וכן בזירת הים אדום-המפרץ הפרסי.

ההתרחבות הרוסית בים השחור החלה בתקופת 'מלחמת הסייבר הראשונה' האסטונית בשנת 2007, לאחר הפלישה לגאורגיה בשנת 2008 סיפקה לרוסיה נמל ימי נוסף באבחזיה בים השחור. סיפוח חצי האי קרים בשנת 2014 חיזק את מעמדה הימי של רוסיה ושליטתה בים השחור, למרות הימצאות הטטארים שמזוהים עם טורקיה שם. במסגרת הפגנת כוחה בזירה ימית זו רוסיה ניהלה תרגיל רחב היקף בתחילת 2020, שכלל שיגור טילים בנוכחות הנשיא פוטין. תמרונים נוספים בזירה בהמשך השנה כללו בין היתר את התמרון השנתי 'קווקז 2020', ו'גשר הידידות 3' עם הצי המצרי. פעילויות אלה מצביעות על חשיבות הזירה עבור רוסיה. כן משתקפת בכך חשיבות הצי בחיזוק מעמדה הימי הגלובלי בראי פיתוחו של הצי שזוכה בעדיפות גבוהה.

ניתן להבחין במגמת התרחבות זו גם בזירת הים התיכון, ביתר תאוצה מאז השתתפות רוסיה בלחימה בסוריה משנת 2015. היציאה לתמיכה במשטר אסאד גמלה לרוסיה באחיזה בבסיסי תפעול בסוריה עבור כוחות היבשה, הים והאוויר שלה. הכוונה מיוחסת בעיקר בנמלי טרטוס, לטקיה והשדה האווירי בחמימים. האחיזה בסוריה תהיה אופציונלית להימשך עד לשנת 2091. האסטרטגיה בסוריה אפשרה טביעת רגל רוסית מורחבת המגבירה את שאיפותיה לשגר כוחות לעבר מזרח הים התיכון, ומעבר אליו.

בסיסי חוץ אלה יכולים לשרת את רוסיה ככוח ימי מרתיע בעל פוטנציאל רב-כיווני כלפי טורקיה תוך נקיטה בווקטורים של פעולה מצידה בים השחור, הכספי וצפון ומזרח הים התיכון. בסיסי תפעול קדמיים אלה, וריכוז הנכסים במזרח הים התיכון מאפשרים לרוסיה לקדם את דוקטרינת A2/AD שלה לא רק בחוף הסורי ובמזרח הים התיכון, אלא גם להרחיב משמעותית את ההשפעה הרוסית במרכז הים התיכון, במיוחד בחוף צפון אפריקה, אלג'יריה, מצרים ואולי החשוב ביותר, לוב.

Area denial Anti access 11

CGS. (2020). Policy Paper: Trends of the Security Situation in the Black Sea Region. Kyiv: 12 Center for Global Studies. Retrieved 2020. <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/briefs/analitichniy-zvit-tendenciyi-bezpekovoyi-situaciyi-u-chornomorskomu-regioni>

בכאוס של מלחמת האזרחים בלוב לאחר התערבות האו"ם שגרמה להפלת קדאפי, התמודדו שחקנים רבים על שליטה במדינה שסועת מלחמה זו. טורקיה בחרה בשנת 2019 לתמוך בממשלת ההסכמה הלאומית (GNA) המוכרת על ידי האו"ם, וממוקמת בבירת טריפולי ונתמכת גם על ידי קטר ואיטליה. צעד זה שזימן לטורקים גישה למקורות האנרגייה הלוביים, הן ביבשה והן בים, התאפשר בחלקו על ידי הכרזה על יצירת אזור כלכלי בלעדי (EEZ) חדש התוחם את הגבולות הימיים הלוביים והטורקיים.

הצדדים התומכים בצד הנגדי במערכה בלוב, שהוא 'הצבא הלאומי המזרחי הלובי' (LNA) כוללים את רוסיה, מצרים, צרפת, ערב הסעודית, ירדן ואיחוד האמירויות הערביות (UAE). מהלך זה גרם לאחרונה למתיחויות בין צרפת לטורקיה, שתיהן חברות נאט"ו, התומכות לכאורה בצדדים מנוגדים בסכסוך הלובי. הסלמה במרחב הימי בין טורקיה לחברותיה לנאט"ו ניכרה ביולי 2020 כאשר פריגטה צרפתית ניסתה לקיים בידוק באוניה תחת דגל טנזניה שיצאה מטורקיה ונחשדה בהובלת נשק ללוב, ובהפרת האמברגו מצד האו"ם על לוב. הצרפתים התלוננו שבניגוד לכללי נאט"ו ונורמות בין-לאומיות, שלוש ספינות מלחמה טורקיות וכנראה גם יעף אווירי של מטוסים טורקיים כיוונו מערכות נשק עם רדאר (ping) לעבר הפריגטה הצרפתית, והכריחו אותה לבטל את המשימה. בתגובה לכך צרפת ביטלה השתתפותה בתמרון נאט"ו בים האגאי,¹³ והשעתה זמנית פעילותה הימית במסגרת נאט"ו. מקרה דומה נוסף התרחש ב־23 נובמבר 2020 הפעם נמנע מהקורבטה 'המבורג' מצי גרמניה אשר ניסתה לבצע בידוק באוניית מכולות תחת דגל טורקי שהגיעה מטורקיה והפליגה לעבר נמל מיזורטה בלוב, להשלים את המהלך בטענה טורקית כי המהלך לא אושר על ידה מראש. לא מן הנמנע כי מחלוקת זו שניכרת בין חברות נאט"ו לבין עצמן תנוצל בידי רוסיה.

ראוי להתייחס גם למערכות יחסים מורכבות יותר בשילוב צד ג' בדינמיקת יחסי טורקיה-רוסיה ובמקרה דנן גם מצרים. רוסיה מטפחת קשרים עמוקים עם שני כוחות אזוריים אלו, גם מתוך זיקה לתחומי אנרגייה ותשתית, כולל התקנת כורי גרעין לטובת אנרגייה בייעוד אזרחי בשתי המדינות, אספקת ציוד צבאי ועוד.

מאידך מתקיימת בו־זמנית מתיחות ניכרת בין טורקיה למצרים. הזירה הלובית שהוזכרה לעיל, מהווה אך פן אחד ליריבות ביניהן. הצד המצרי פוסל מיסודה את החבירה הרעיונית של טורקיה עם תנועת האחים המוסלמים, החמאס וקטר, וכן את שאיפת ארדואן להנהיג

13 ההשעה מפעולת נאט"ו (מבצעי 'שומר הים') המתקיימת משנת 2016 במטרה למנוע טרור, הברחות כלי נשק ואיומים ימיים נוספים בזירת הים התיכון. Corbet, S., and Cook, L. (2020). France Freezes Role in NATO Naval Force Amid Turkey Tensions. Retrieved 2020. <https://www.military.com/daily-news/2020/07/01/france-freezes-role-nato-naval-force-amid-turkey-tensions.html>

את העולם המוסלמי הסוני. נוסף לכך, החתימה על עסקת האזור הכלכלי הבלעדי טורקי-לובי גרמה לדאגה בנוגע למשאבי האנרגיה, ובעיקר החיפוש אחר שדות גז במזרח הים התיכון, ואף ביחס למידת חופש השיט שתתאפשר במזרח הים התיכון. בינואר 2020 הוקם 'פורום הגז במזרח תיכון' (EMGF), שמושב בקהיה, והוא כולל את מצרים, יוון, קפריסין, ירדן, איטליה, ישראל והרשות הפלסטינית. טורקיה לא שולבה בפורום ונותרה למעשה בגפה ביחס ליתר המדינות השכנות באזור.

רוסיה דואגת באופן מסורתי להרחבת מעורבותה עם כלל הצדדים, בכדי לקדם את האינטרסים שלה, היא מפגינה בפועל פעילות ענפה בחודשים האחרונים עם מצרים, הן בלחימה המשותפת של השנים בלוב, כנגד טורקיה. מצרים אף כאמור קיימה את תמרון גשר הידידות 3 (אפוסטרופ) עם מצרים בים השחור (17-24 נובמבר 2020) סביר כי לתמרון מסר של השתיים כלפי טורקיה. בין רוסיה לטורקיה התלקחה משלהי ספטמבר 2020 חזית נוספת של חיכוך בקווקז, לאור המלחמה על המובלעת הארמנית שבאזרבייג'ן – נגורנו קרברך (Nagorno-Karabakh). טורקיה התומכת בצד האזרבייג'ני שילבה כנראה גם לוחמי ג'יהאד מסוריה, אולם ישרה כנראה קו עם הנשיא פוטין שדאג (8 נובמבר 2020) ליישב את המחלוקת על חשבון הצד הארמני שנותר עם כרבע משטח המובלעת בלבד.

טורקיה מצידה מודעת היטב ליתרון היחסי הרוסי בתחומים הצבאיים וכן בשוק האנרגיה. עם זאת, טורקיה לא מתעלמת מתרחישים אפשריים שעשויים להיקשר לעתיד הפדרציה הרוסית ולהשפיע על מעמדה של טורקיה עצמה. כך לגבי צמיחה שלילית של האוכלוסייה הרוסית במהלך העשור הבא, השפעותיה הצפויות על הכלכלה הרוסית וכושר התאוששותה. בין היתר גם לנוכח משבר הקורונה (Covid-19). זאת ועוד, קיימת תהייה רלוונטית בנושא "היום שאחרי הנשיא פוטין". למרות שהחקיקה הרשמית שנחקקה ביוני 2020 האריכה את תקופת כהונתו של פוטין כנשיא עד 2036, פוטין היום בן 67 שנים, לפיכך, אפשר לצפות כי שינוי פתאומי במנהיגות ברוסיה עשויה להיות בעלת השפעה שלילית על הכלכלה הרוסית, ולגרם לאי־ודאות בכיוון האסטרטגי של המדינה.

שיתוף פעולה במערכת יחסי רוסיה-טורקיה

רוסיה שואפת לשמור מעמדה ההגמוני באספקת אנרגיה בנוסף להרחבת השפעתה הפוליטית באזור. חיזוק תפקידה כ"מתווכת" בין השחקנים בעימותים השונים, עשוי להניב יתר דו־שיח עם טורקיה וגם עם ממשלת ההסכמה הלאומית (GNA) בלוב.

החברה הרוסית נובאטק (Novatek), עם החיבור האפשרי שלה לממשלת פוטין, קשורה לאחדות מיוזמות החיפוש האזוריות אחר אנרגיה יחד עם חברות זרות נוספות כגון, חברת TOTAL הצרפתית ו־ENI האיטלקית. פעילותם החלה במרץ 2020 מערבית לחוף לבנון.

טורקיה עשויה גם להפנות מאמצים לניהול פעילות מחקרית במרחב ימי זה, כפי שהיא עושה באתרים אחרים במזרח הים התיכון. למטרה זו טורקיה מפעילה שלוש ספינות מחקר שבבעלותה. כפי שצוין, טורקיה חולקת עם רוסיה אזורים שונים של עניין ופעילות הדדיים, הן בתחום הצבאי והן בתחום האנרגיה. לשיתוף ביניהן מרכיב פוטנציאלי של תיאום והעמקת שיתוף הפעולה בתחומים קרובים, החל מנכסים ימיים ועד לשיתוף במודיעין ורכש צבאי. שתי המדינות חולקות עניין הדדי בהפחתת השפעתו המתפתחת של פורום הגז במזרח תיכון (EMGF). טורקיה היא המתנגדת הראשית לפורום, והפחתה יחסית בפוטנציאל ההשפעה של רוסיה בתחום האנרגיה כתוצאה מפעילות פורום ה-EMGF, עשויה להביא להתקרבות רוסית טורקית בתחום זה. כיווני פיתוח פוטנציאליים אלה עשויים לשלב גם רעיונות חדשים. לדוגמה יצוין 'ציוץ' שהועלה באחרונה בטוויטר מטעם שר החוץ הטורקי שעשוי לייצג גישוש כלפי ישראל לגבי שיבה למשא ומתן דו־צדדי בנושאי ים ואנרגיה.¹⁴ מגמה זו אף התחזקה (יולי 2020) כאשר האדמירל הטורקי (בדימוס) יאיאסי (Yayci) הציג בטלוויזיה הלאומית מפה שעליה התוו הגבולות הפוטנציאליים של אזור כלכלי בלעדי (EEZ) חדש ומשותף בין טורקיה וישראל (איור 2).¹⁵ אפשר להניח כי תנאי מקדים לשיחות כאלה ידרוש את יציאתה של ישראל מפורום הגז במזרח התיכון (EMGF). רוסיה, בגלל קשריה עם טורקיה, עשויה לתמוך בהשקת יוזמות שכאלה, גם אם היא לא מצהירה באופן פומבי או רשמי על הכרתה בגישת אנקרה לכך, שכן המהלך עשוי לשרת את שאיפתה לחיזוק מעמדה ההגמוני בתחום האנרגיה.

ארדואן לא שכח את תמיכת פוטין בו במהלך ניסיון ההפיכה הכושל בטורקיה בשנת 2016 ולאחריה, בעוד מדינות מערביות אחרות מחו על הפרת זכויות האדם מצידו, בתגובה לניסיון ההפיכה. סגן שר החוץ הרוסי ציין לאחרונה, כי היחסים בין שתי המדינות משקפים את השותפות האסטרטגית בין נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, ומקבילו הטורקי טייפ ארדואן.¹⁶

14 Mehmet kara@emehmetkara ציוץ מיום 18 ביוני 2023: "שר החוץ הטורקי Cavusoglu אומר: טורקיה יכולה לפעול עם ישראל במזרח הים התיכון אם ישראל תבטל את ההסכם שחתמה עם קפריסין המנוהלת על ידי יוון. מוקדם יותר אמרנו שאנו יכולים לפעול עם כל אחד פרט למנהלה היוונית בקפריסין". ציוץ של Mehmet kara@emehmetkara מיום 18 ביוני 2023:17. נוסף לכך היו לישראל ניסיונות אחדים להביא את משאבי הטבע שלהם לשוק העולמי דרך טורקיה מפני שהם יודעים היטב שטורקיה היא הדרך המעשית ביותר.

15 Admiral Chiat Yayci, 25 July 2020, in: Twitter@Haberturk tv / @ersoyakif1

16 MEMO. (2020). Official: Russia-Turkey Relations Based on Solid Foundations. Retrieved 2020, from Middle East Monitor: <https://www.middleeastmonitor.com/20200717-official-russia-turkey-relations-based-on-solid-foundations>

איור 2: גבולות פוטנציאליים בין האזורים הימיים של טורקיה וישראל מוצגים על ידי אדמירל Chiat Yayci

סיכום ומסקנות

כפי שהוצג ניתן לזהות מאפיין תנודתי ליחסי-רוסיה טורקיה שבין המלחמות. ולהצביע על סבבי עימותים נשנים ביניהן לאורך ההיסטוריה אשר ממדיה הימיים נסבו סביב הים השחור, נתיבי הגישה הימית שעוברים בנקודות המשנק הם המְצָרִים הטורקיים שבין הים השחור לתיכון. שני הצדדים דאגו מאז ומתמיד וכך גם כיום להביא לניצול חוסר היציבות ואי־הוודאות האזורית מתוך גישה פרגמטית לתועלתם.

אפשר להניח, כי המיקום הגאואסטרטגי של טורקיה על נתיבי השיט לים השחור קיבל ממד חשיבות מוסף בשנים האחרונות לאור פרויקטי האנרגיה של רוסיה. בין של האנרגיה הפוסילית והובלתה לרבות בצנרת תת־ימית, ובין הקמת כורי הכוח האזרחיים. הממד האנרגטי תופס אפוא מקום מכובד בניתוחי עלות-תועלת של הרוסים ככלל וגם מול טורקיה לאור שכנותן והגאוגרפיה הטורקית הייחודית שחולשת על מעברי השיט. התרחקות טורקיה משאיפותיה להשתלב באיחוד האירופי והמתחיות הנוכחיות עם שותפותיה בנאט"ו, מתלכדים עם האינטרסים הרוסיים, בין אם לנוכח כמיהתם לראות בכוחה המופחת אם לא בפירוקה של הברית הצפון אטלנטית. סביר כי התרחקות זו מקרינה על שאיפה טורקיה לחפש בני ברית חלופיים לנאט"ו, בעוד רוסיה תעודד את טורקיה להרחיב שותפות אסטרטגית שכזו ביניהן.

מעריכים שונים רואים את טורקיה תחת ארדואן ככוח נאו־עות'מאני רביזיוניסטי. מנגד טורקיה רואה מול עיניה מגמת שינוי עולמי אשר מובילה 'לעולם רב־קוטבי' בו חיוני מבחינתה לגבש מוקד נוכחות אשר ידאג לייצוג האינטרסים שלה, בין בנתיבי נקודות המשנק ומעברי השיט החיוניים האזוריים, ובין במוקדי שליטה אחרים במזרח התיכון.

מנקודת הראות של אנקרה הפסיקות מתוקף חוק אמנת הים (UNCLOS) בנושא האזור הכלכלי הבלעדי (EEZ) קיפחו אותה, ושללו ממנה את חלקה במשאבי הטבע במזרח הים התיכון. עובדה זו הביאה אותה להתוות את גבולות האזור הכלכלי הבלעדי הדו־צדדי עם לוב, להעלות את הרעיון למיסוד אזור דומה מול ישראל, כל זאת חרף החשש שהפגינו כלפי המהלך השכנות באזור. בין הרעיונות הימיים הנוספים שעלו במסגרת ההתחזקות הימית הטורקית ניתן להצביע על יוזמת 'תעלת איסטנבול' של ארדואן. גורמים אלה ונוספים הניעו את דוקטרינת 'מולדת כחולה', (Mavi Vatan), ואת הטורקים לדחוף להגדלת כוחם הימי הן במימי החופים של המדינה ורחוק יותר, כפי שנראה על ידי הבסיסים שנדונו בים האדום בסודאן, סומליה ג'יבוטי ובמפרץ הפרסי בקטר. השימוש בנמלי לוב בטריפולי ומיזורטה שבו נבנה כנראה בסיס קבע. זאת ועוד, בשלהי יולי 2020 הופיעו דווחים ראשוניים גם לגבי עסקה להקמת נמל טורקי במוסקט עומאן.¹⁷ בעוד אמינות דיווחים אלה בנושא עומאן שנויים במחלוקת, אין ספק שטורקיה רוצה להרחיב את השפעתה על המפרץ הפרסי, המְצָרִים האסטרטגיים של הורמוז ומפרץ עומאן מתוך בסיס פעולתה הנוכחי בקטר.

מגפת הקורונה והשפעותיה ארוכות הטווח על הדמוגרפיה, מחירי האנרגיה והשפעתם על הגאו־פוליטיקה, אינן ברורות עדיין במלואן, שכן התהליך מצוי עדיין בהתהוות. אף כי אפשר לצפות שהשינויים אותם חוללה המגפה בסדר העולמי ובשרשרות האספקה יגרמו לכל הצדדים לחפש יתרון אסטרטגי בכל מקום אפשרי. תוצאת ההשפעה כתוצאה מכך על יחסי רוסיה–טורקיה טרם התמצתה. מצידו של ארדואן סביר כי ימשיך להתאים גם מול רוסיה את אסטרטגיית ה'בזאר הטורקי' של יצירת משא ומתן במספר רבדים, בנוגע לתחומי הכלכלה, הצבא והים, וכל זאת במתאם ל־Network Diplomacy שגם רוסיה מיטיבה להקריין תוך שמירה על ריבוי בני שיח.

סביר שהמערב ישאף להותיר את טורקיה לצידו, במיוחד כשמנגד ניצבות סין ואולי גם רוסיה. רוסיה מצידה תשאף לשמר עוצמתה מול אנקרה, וחרף המחלוקת ביניהן שזוכה גם לביטויים מתלהמים מצד ארדואן. בין היתר מהטעם המדיני הימי של שימור חופש השיט במצרים – צבאית, בעיקר באספקת נשק רוסי לטורקיה וכלכלית–אנרגטית – להוסיף ולשמר

Drad, S. (2020). The Bay is on a Hot Plate Surprise About Turkish Military Bases in Oman. 17 Retrieved 2020, The Arab and Muslim World: https://eldorar.com/node/154179?utm_source=Jubna&utm_medium=Native&utm_campaign=jubna_trending

תלות טורקית באנגרייה רוסית (פוסילית וגרעינית). ייתכן שתימצא שעת כושר לשלב כינון משוואה של המערב ביחד עם רוסיה כנגד ארדואן (ואולי גם כנגד שחקנים נוספים).

מקורות

CGS. (2020). Policy Paper: Trends of the Security Situation in the Black Sea Region. Kyiv: Center for Global Studies. Retrieved 2020, from <https://geostrategy.org.ua/en/analysis/briefs/analitichniy-zvit-tendenciyyi-bezpekovoyi-situaciyi-u-chornomorskoyu-regioni>

Corbet, S., and Cook, L. (2020). *France Freezes Role in NATO Naval Force Amid Turkey Tensions*. Retrieved 2020, from Military.Com: <https://www.military.com/daily-news/2020/07/01/france-freezes-role-nato-naval-force-amid-turkey-tensions.html>

Daily Sabah. (2020). Turkey's Purchase of Russian Gas Drops by 62% Year-on-Year. Retrieved 2020, from *Daily Sabah*: <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkeys-purchase-of-russian-gas-drops-by-62-year-on-year>

Dewdney, J. (2020). Turkey. Retrieved 2020, from *Encyclopædia Britannica*: <https://www.britannica.com/place/Turkey>

Drad, S. (2020). The Bay is on a Hot Plate Surprise About Turkish Military Bases in Oman. Retrieved 2020, from *Eldorar The Arab and Muslim World*: https://eldorar.com/node/154179?utm_source=Jubna&utm_medium=Native&utm_campaign=jubna_trending

Gogvadze, G., and Tskhakaia, G. (2019). Black Sea Security: Vision and Ideas. *Black Sea Security*, 4(36). Retrieved 2020, from <https://geostrategy.org.ua/en/black-sea-security/chornomorska-bezpeka-no-4-36-2019/844>

Kasapoglu, C. (2020a). Turkey's Critical "S-400 Moment" Has Arrived. *Eurasia Daily Monitor: Jamestown Foundation*, 17(61). Retrieved 2020, from <https://jamestown.org/program/turkeys-critical-s-400-moment-has-arrived>

Kasapoglu, C. (2020b). Turkey's Growing Military Expeditionary Posture. *Terrorism Monitor: Jamestown Foundation*, 18(10). Retrieved 2020, from <https://jamestown.org/program/turkeys-growing-military-expeditionary-posture>

Kokkinidis, T. (2020). Turkey Plans New Drilling Off Cyprus, Fueling Mediterranean Tensions. Retrieved 2020, from *Greek Reporter*: <https://greece.greekreporter.com/2020/07/15/turkey-plans-new-drillings-off-cyprus-fueling-mediterranean-tensions/>

Mammadov, R. (2020). Turkey Makes Strides in Diversifying its Natural Gas Imports. *Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor*, 17(97). Retrieved from <https://jamestown.org/program/turkey-makes-strides-in-diversifying-its-natural-gas-imports>

MEMO. (2020). Official: Russia-Turkey Relations Based on Solid Foundations. Retrieved 2020, from *Middle East Monitor*: <https://www.middleeastmonitor.com/20200717-official-russia-turkey-relations-based-on-solid-foundations>

ONI. (2015). *The Russian Navy A Historic Trsition*. Washington: *The Office Of Naval Intelligence*. Retrieved 2020, from <https://fas.org/nuke/guide/russia/historic.pdf>

WNA. (2020). Nuclear Power in Turkey. Retrieved 2020, from *World Nuclear Association*: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>